

İstanbul'da Mülteci ve Bilim Adamı Olmak

İshakoğlu Kadioğlu, Sevtap ve Gaye Şahinbaş Erginöz, *Belgelerle İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde Mülteci Bilim Adamları* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 2017) (22x29 cm, 378 sayfa, resimli) ISBN 978-605-07-0629-1.

Feza Günergun

Yabancı uzmanların Türkiye'de istihdam edilmesinin uzun bir geçmişi vardır. Osmanlı yöneticileri, teknik bilgi ve becerilerinden yararlanmak amacıyla yurtdışından çok sayıda uzman (mühendis, doktor, subay, ustabaşı vd.) getirerek, bunları sanayi tesislerinde (Tersane, Tophane vd.) veya öğretim kurumlarında (Mekteb-i Harbiye, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane, Darülfünun vd.) görevlendirmiştir. Osmanlı ordusunda mülteci statüsünde asker ve teknisyenler bulunsa da bunlar hakkında fazla bilgimiz yoktur. İyi bilinen bir örnek, 1729'da iltica eden Fransız general Comte de Bonneval (Humbaracı Ahmed Paşa, 1675-1747) olup kendisi 1731 yılında Humbaracıbaşı unvanıyla Osmanlı ordusunda görevlendirilmiştir.

Cumhuriyet kurulduktan sonra da, eğitim reformları veya yeni sanayilerin kuruluşu çerçevesinde çok sayıda uzman ve bilim insanı davet edilerek istihdam edilmiştir. Bunlara, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde Alman hükümetinin izniyle çalışan bilim insanları ve uzmanlar örnek verilebilir. Cumhuriyet döneminde de, bilim insanları mülteci olarak Türkiye'ye gelmiş ve çoğu 1933 Atatürk Üniversite Reformu çerçevesinde İstanbul Üniversitesi'nde görev almıştır. Ayrıca, Osmanlı döneminde fen, teknik ve tıp dallarında uzmanlaşmış bilim insanları istihdam edilirken, Cumhuriyet döneminde sosyal bilimler alanında

uzmanlaşmış öğretim üyelerine de kurumlar kapılarını açmıştır. Burada tanıtılacak kitap, sosyal bilimlerde uzman mülteci bilim insanlarını konu almaktadır. Bu insanlar 1933 yılından itibaren İstanbul Üniversitesi Edebiyat

Fakültesi'nde toplanmaya başlamış ve çoğu 1940lı veya 1950li yıllara kadar ders vermiş ve yayın yapmışlardır.

Kitap iki bölümden oluşmaktadır. “İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarihçesi (1863-1933)” başlığını taşıyan birinci bölümün “İlk Teşebbüsler” başlığı altında verilen bilgiler, Edebiyat Fakültesi'nin kuruluşunun 1863 yılına -- Çemberlitaş civarındaki Nuri Paşa Konağı'nda açılan Darülfünun'da verilen tarih ve coğrafya derslerine -- kadar geri gittiğini göstermektedir. Darülfünun-i Sultani içinde 1875-77 arasında faaliyet gösteren “Edebiyat Mektebi” de, önceki gibi bir teşebbüs olarak kalmıştır. Sürekli eğitimin başladığı 1900 yılından 1913 yılına kadar uygulanan ders programları incelendiğinde Arap, Fars, Osmanlı/Türk ve Fransız edebiyatlarına ağırlık verildiği, ancak Coğrafya, Tarih ve Felsefe derslerinin de okutulduğu anlaşılmaktadır. İttihat ve Terakki yönetimi altında hazırlanan 1913 Talimatnamesi'nde 5 ders takımının (Felsefe, Tarih-Coğrafya, Sosyoloji, Edebiyat ve Yabancı Diller) belirlenmiş olması, Edebiyat Şubesi'de bugünkü çok bölümlü Edebiyat Fakültesi'ne geçiş sürecinin başladığını gösterir. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Alman Üniversitelerinden getirilen veya İstanbul'da bulunan Alman uzmanların Edebiyat Şubesinde görevlendirilmesi, şubeye yeni eğitim ve araştırma konularının girişini sağlamıştır: Pedagoji ve Psikoloji, Semitik diller, Eskiçağ tarihi / Arkeoloji, Nüvizmatik dallarında da eğitim ve araştırma başlamıştır. Ancak 1918'de Alman profesörlerin Almanya'ya dönmesiyle birçok kürsü kapatılmıştır. 1919 Nizamnamesiyle “Edebiyat Medresesi” adını alan kurumdaki dersler, savaş öncesinde olduğu gibi Edebiyat, Tarih, Felsefe ve Coğrafya konularıyla sınırlı kalmıştır. Cumhuriyet'in ilanının ertesinde, 1924'te yayımlanan İstanbul Darülfünunu Talimatnamesi ile Edebiyat Medresesi, Edebiyat Fakültesi'ne dönüşmüş olmakla birlikte, okutulan dersler yine yukarıda sayılan dört alanın dışına çıkmamıştır. Eğitim ve araştırmaya yeni konuların girilmesi, 1933 Atatürk Üniversite Reformu ve bu çerçevede fakülteye gelen mülteci bilim insanları sayesinde olacaktır.

Kitabın ikinci bölümünde, 1933-78 yılları arasında Edebiyat Fakültesinde görev yapan 24 mülteci bilim insanının biyografisi verilmiştir: Robert Anhegger (*Türkoloji*), Heinz Anstock (*Romanoloji*), Erich Auerbach (*Romanoloji*), Clemens Bosch (*Eskiçağ Tarihi, Nüvizmatik*), Eva Buck / Marchand / Vanioğlu (*Romanoloji*), Rosemarie Burkart (*Romanoloji*), Herbert Dieckmann (*Yunanca, Almanca, Fransızca lektörü*), Liselotte Dieckmann (*Yunanca, Almanca, Fransızca lektörü*), Ernst Engelberg (*Almanca lektörü*), Traugott Fuchs (*Alman filolojisi*), Walter Gottschalk (*Şarkiyat, Kütüphanecilik*), Gerhard Kessler (*Sosyoloji*), Walther Kranz (*Felsefe, Klasik Filoloji*), Fritz Rudolf Kraus (*Asuroloji, Nüvizmatik*), Kurt Laqueur (*Hukuk*), Hans Marchand (*Alman filolojisi*), Wilhelm Peters (*Psikoloji, Pedagoji*), Hans Reichenbach (*Felsefe*), Alexander Rüstow (*Sosyoloji, İktisat Tarihi*), Leo Spitzer (*Romanoloji*), Karl

Süssheim (*şarkiyat, Türkoloji*), Andreas Tietze (*şarkiyat, Türkoloji*), Ernst Von Aster (*Felsefe*), Karl Weiner (*Alman filolojisi*).

Biyografilerin yazımında esas olarak İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Personel Dairesi Arşivi ile İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arşivi'nde bulunan özlük dosyalarında yer alan bilgiler kullanıldığı gibi, gazete arşivlerinden, yerli ve yabancı yayınlardan da faydalanılmıştır. Her biyografide bilim insanının hayat hikayesi, verdiği dersler, varsa yönettiği doktora tezleri, yayın listesi verilmiş, Türkiye'de bilim ve eğitime katkıları belirtilmiş ve biyografiler birer kaynakça ile sonlandırılmıştır. Kitabın sonunda ise bir genel kaynakça bulunmaktadır.

Eser, çok sayıda görsel içermektedir. Bunların bir kısmı, bilim insanlarının ve aile bireylerinin fotoğrafları, İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü ve Edebiyat Fakültesi arşivlerindeki dosyalarda korunmuş evrakın fotoğraflarıdır. Bu evraklar genellikle yabancı profesör ve okutmanlar (lektör) ile yapılan sözleşmeler (mukavelename); uzmanların kimlik ve aile bilgilerini, eğitim durumunu ve yayınlarını içeren 'vazife belgesi'; Emniyet Müdürlüğü'nden verilen ikamet tezkeresi (oturma izni), kimlik bilgilerini içeren "Yabancı Mutahassıslara Mahsus Beyanname" ve yabancı öğretim üyelerinin dekanlıklara veya rektörlüğe yazdıkları dilekçelerdir. Yayımladıkları kitapların kapakları, gazete haberleri ve ölüm ilanlarının fotoğrafları da verilen görsel malzeme içindedir.

Görsellerin kaynaklarının belirtilmesine özen gösterilmiştir. Ancak yeni baskı yapıldığında, belgelerin altında "İstanbul Üniversitesi arşivi" veya "İstanbul Üniversitesi özlük dosyası" şeklindeki genel ifadeler yerine ayrı ayrı "İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Personel Dairesi Arşivi" veya "İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arşivi" yazılması, ileride belgelere ulaşmak isteyen araştırmacılar için kolaylık sağlayacaktır.

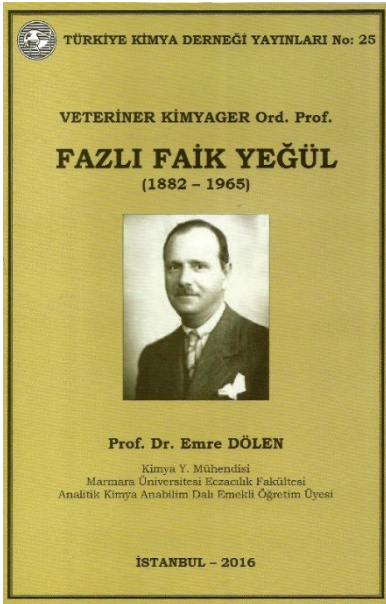
Ellerinden pasaportları alınmış, kendi yurtlarını bırakarak "yabancı" bir ülkeye sığınmak zorunda kalmış bu bilim insanlarının biyografileri, onların Türkiye'de özveri ile çalıştıklarını göstermektedir. Bunlardan Dr. Eva Buck, 1960 yılında Fransız Dili ve Edebiyatı öğretimindeki başarılı hizmetlerinden dolayı Fransız Hükümeti tarafından "Palmes académiques" nişanı ile ödüllendirilmiştir. İstanbul Üniversitesi Senatosu kendisine 1966'da "Fahri Profesör" unvanını vermiştir. Dr. Buck dışında İstanbul Üniversitesi tarafından taltif edilen başka bir öğretim üyesine rastlayamadık. 1941-54 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Kütüphanesini ve fakülte kütüphanelerini düzenlemek, zenginleştirmek ve kataloglamak için yoğun biçimde çalışmış olan Prof. Dr. Walter Gottschalk'a 1966'da Frankfurt Üniversitesi'nin onur üyeliği, 1968'de Federal Almanya Liyakat nişanı verilmiştir. Andreas Tietze'ye 1983'te Boğaziçi Üniversitesi tarafından "Fahri Türkoloji Doktoru" unvanı verilmiştir. Tanıtılan bu eser, Edebiyat Fakültesi'nde yeni alanlarda araştırma ve öğretimi başlatan,

yaklaşık yirmi sene kadar Türkiye’de kalarak üniversite hayatına yeni bir soluk getiren eğitimcilere bir teşekkür olarak nitelendirilebilir. Sevtap İshakoğlu Kadioğlu ve Gaye Şahinbaş Erginöz’ün bu özgün ve kapsamlı çalışması sayesinde eğitim ve kültür hayatımızı zenginleştiren bilim insanlarını tanımış olduk. Aralarında 3 hanım öğretim üyesinin bulunması, yeni baskıda kitap başlığında “bilim adamları” yerine “bilim insanları” ifadesinin kullanılabileceğini düşündürmektedir.

Türkiye’de Kimya Biliminin Mikrotarih Araştırmalarına Giriş

Emre Dölen, *Veteriner Kimyager Ord.Prof. Fazlı Faik Yeğül (1882-1965). Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Kimyacılar dizisi 1 (İstanbul: Türkiye Kimya Derneği, 2016) (16.5x23.5 cm., iv+74 s., 44 şekil, ekler) ISBN 978-975-00999-6-0.*

Şeref Etker

Prof.Dr. Emre Dölen, hazırladığı yeni biyo-bibliyografik yayın dizisi içinde, bir kısmını daha önce Türkiye’de kimya eğitimi ve üniversite tarihi konularındaki kapsamlı çalışmaları içinde tanıttığı kimyacıları ayrı monografilerde incelemektedir. Dizinin ilk kitabı veteriner hekim olarak başladığı meslek yaşamını kimya ile bütünleştiren Ord. Prof. Fazlı Faik Yeğül üzerinedir. Kimyagerler, Cumhuriyet öncesinde yaşam bilimleri (eczacılık, tıp, veterinerlik) eğitimi aldıktan sonra kimya bilimine yöneldiklerinden, dizinin ilk kitabı için Fazlı Faik Yeğül’ün seçilmesi, dönemin bir karakteristiğini tanımamıza yardımcı olmuştur.

Monografinin ayırd edici özelliği, Fazlı Faik Yeğül’ün bütün bilimsel yayınlarının eleştirel bir gözle ele alınması ve çağının kimya bilgisi ve literatürü ile karşılaştırılarak değerlendirilmesidir. Dölen’in çalışması, bu niteliği ile ‘hagiografi’ olmaktan öteye gidemeyen yaşamöykülerinden ayrılmaktadır.